

KOVÁTS NIKOLETTA

TEST A KÉPBE – KÉP A TESTBEN

A kép testolvasatától az AI-ig a festmény szemével

TÉZIS

A test a képben – kép a testben; A kép testolvasatától az AI-ig a festmény szemével című doktori disszertáció a test és a kép reflektív kapcsolatát, egymásba íródását követi végig egy gondolatív mentén, amely egy személyes tapasztalattal indul: egy azonnali döntést igénylő, testbe íródó vizuális élmény felidézésével. Ez a tapasztalat nemcsak kiindulópont, hanem önreflexív, testtudati alapú megközelítés.

A vizuális érzékelés és képi gondolkodás nem pusztán kíséri vagy megelőlegezi a cselekvést, hanem annak elengedhetetlen része. A képalkotás érzéki-kommunikatív aktusként jelenik meg, amelyben a test és a kép kölcsönösen egymásra ható folyamatban létezik: a kép a test tapasztalatából születik, a test pedig – érzékelő mezőként – visszahat a képre. Ez a gondolkodásmód nem lineáris, nem nyelvi összefüggések által vezérelt, hanem térbeli-tapasztalati megfigyeléseken, egyidejű érzékelésen és olvasaton alapul. A disszertáció a kép beágyazottságát – testbe, tudatba, anyagba – filozófiai és tudományos perspektívából vizsgálja, elsősorban a fenomenológiai megközelítést helyezve a fókuszba. Az elemzések egyik kulcskérdése: hogyan válik a kép érzéki, időbeli eseménnyé – lenyomattá –, amelyben a test nem objektumként, hanem anyagban és mozdulatban kibomló jelenlétként tűnik fel.

A kép mint anyagban tárolt lenyomat a történést, az érintést, az idő sűrített lenyomatát őrzi – akárcsak a test. A test anyag és szellem kapcsolódásából születik meg, az idő és a tér nyomhagyásait, saját történeteit őrzi az anyag képlékeny dimenzióiban. Merleau-Ponty, *A szem és a szellem* tanulmányában így fogalmazza meg, hogy a világ ugyanabból az anyagból van, mint a test (Merleau-Ponty, 1964).

A festészet nem csupán képi leképezés, hanem a test és a tér kölcsönhatásában születő érzékelési aktus is: a látás és a mozgás elválaszthatatlan egységben működik. A festői gesztus térbeli tájékozódás, amelyben a test érzékelő mezőként határozza meg a kép létrejöttét. A test mozdulata maga a térbeliség megtapasztalása – a mozdulat révén válik a tér érintetté, aktivált vizuális térré. A festészetben a tér aktív közeg, ahol a látás maga is testi történésként, mozdulatszerűen bontakozik ki.

Az értekezés festői folyamatot elemző természete saját szubjektív képalkotói tapasztalaton alapul, azokat a filozófiai, művészetelméleti megközelítéseket emeli ki, amelyek a test és a nyomhagyás témakörét ebből a szemszögből közelítik meg. Az abszolút érvényű, kizárólagos gondolati rendszerek a művészet értelmezésében gyakran zsákutcába vezetnek. A képi gondolkodás éppen azzal nyer érvényt, hogy nem lezár, hanem kiterjeszt: a gondolatok áramlását segíti, nem kategorizál, hanem összefüggéseket keres. A disszertáció gondolatívai ebben a szellemben, ennek tudatában születtek, vállalva, hogy szubjektív tapasztalat, látásmód is jelen van az értelmezés folyamatában.

A kép és a szó közötti kommunikáció, egy festmény, vizuális műalkotás szavakba öntése azt jelenti, hogy elszakadunk a képi logika, a képben való gondolkodás struktúrájától, a gondolkodás azon vonulatától, amely térben zajlik, egyidejűleg, több irányban is képes összefüggéseket teremteni, és mélyen beágyazódott a test tapasztalati emlékeibe, a testbe kódolt reflexek zónájába. A nyelv lineáris szerkezete – az ok-okozati láncolatok szimbólumokkal megformált rendszere – a képet kategorizálja, s ezzel könnyen stigmatizálhatja is. A képi gondolkodás nem egyszerűen szavakba önthető jelentéshordozó, hanem önálló, testi-érzéki tudásforma, amelyhez a verbalitásnak a kép működési rendszerének a legközelebbi utat szükséges feltárnia. Ez a kommunikáció intermodális, mert átjárót nyit a képi érzékelés és gondolati rendszer, valamint a szimbolikus artikuláció nyelvi rendszere között. Az értekezés a metaforikus, poétikus, „képhez közeli” nyelvet keresi, amely a kép ritmusát és logikáját követi. Merleau-Ponty és Deleuze nyelvhasználata párhuzamos referenciaként is szolgál: nem elmagyarázni próbálnak, hanem gondolkodni a képpel együtt.

A kép – ahogyan azt az értekezés folyamatosan vizsgálja – önálló episztemológiai tér: saját működésrendje van – ritmus, nyom, réteg, szimbólum, absztrakció és – talán mindenekfelett – az a vágy, amely létrehozásához vezet. Ebből kifolyólag a festői tapasztalat nem csupán gyakorlati, hanem megismerési és reflexív rendszer is – egyfajta vizuális szintézis, amelyben a test, az észlelés és a gondolat kölcsönösen formálják egymást, a test és a tudat szoros együttműködésben működik. A képi gondolkodás minden esetben jelenlétet kíván: érintkezést, lenyomatot – akár fizikai, akár tudati síkon. Mindent a testen keresztül tapasztalunk. Minden út a testbe fut – és minden út a képbe vezet. Hálózatban, térben, jelenlétben.

A disszertáció gondolatíve hat tartalmi fejezetben kerül kibontásra (3–8. fejezet). Az elméleti–gyakorlati értelmezés egy személyes képi élmény leírásával indul, majd filozófiai, testtudati és vizuális-elméleti irányokból tárja fel a test és kép viszonyát. A test és a kép viszonyát követi végig – a kép testolvasatától az AI által generált képek testnélküliségéig – mindvégig a festmény szemével nézve.

A harmadik fejezet: *A test mint képi döntés helye – A vízionált döntés* egy személyes élmény leírásával és neuroesztétikai elemzésével indít el egy gondolatmenetet, amely a későbbiekben végigvezeti a test és kép összefüggéseit és e kapcsolat képzőművészeti vetületeit. A kiindulási történet – egy krízishelyzetben meghozott villámgyors, vizuális alapú döntés – amit angolul „*blink decision*”-nek neveznek. E tapasztalatban a látványt követő testi reakció nem utólagos reflexió, hanem a testtudat képi természetű döntéshozatala. A *blink decision* során a kép mozgósít, irányít: nem leíró, hanem anticipatív funkcióként szolgál. Az élmény elemzése során felmerül a test, az affektus és a perceptuális tudás kapcsolata, amely megelőzi a verbalizációt. A képi gondolkodás itt elsődleges, döntést strukturáló forma: a test mint érzékelő szerv nemcsak befogadja, hanem generálja a képet. A fejezet neuroesztétikai, többek között Antonio Damasio szomatikus marker elméletére támaszkodva tárgyalja, miként működnek ezek a belső, érzelmi-testi lenyomatok a képi döntéshozatalban, és hogyan válnak egyéni vizuális rendszer és festői gondolkodás alapjává. Ezt követően fenomenológiai megközelítésben elemzi a test és a kép kapcsolatát.

A negyedik – *Festészet és a tér* – fejezet a test térérzékelését és annak képi vetületét elemzi. A nyugati perspektíva konstruált látványtere és a keleti mozgásalapú térérzékelés összevetése rávilágít arra, hogy a tér aktív képződés, a test térérzékelése a látás alapját képezi. Merleau-Ponty, Didi-Huberman és Damisch nyomán a fejezet a lenyomat, a kontaktus és a perceptuális szerkezetek mentén vizsgálja a festészeti tér ontológiáját. A nyomhagyás mint vizuális és testi egyidejűség, valamint a szimulációval szemben álló szintézis kérdésköre a festői tér gondolkodásbeli mélységére mutat rá.

Az ötödik, *Mozgás–test–kép* fejezet a tánc és a festői folyamat összefüggéseit vizsgálja. Ez a fejezet a mozgás és a testtudat egymásba íródó rétegei a tánc és a festészet közös alapjaira világít rá, míg a hatodik fejezet – *Test, kép és konceptuális mozdulat* – Marcel Duchamp konceptuális képi fordulatanak testtudati értelmezése. A fejezet hosszan taglalja Duchamp ready-made-jeinek testolvasati újraértelmezését, ahol a ready-made a testtel való érintkezés, a használat nyomait hordozó testtudati réteg vetületeként kommunikál. Innen vezet tovább a gondolatív a test performatív jelenlétéhez, ahol maga a test válik ready-made-dé – a jelentés és jelenlét hordozójává a műalkotásban.

A hetedik fejezet: *A kép testtelenedése – Duchamptól az algoritmikus képekig* a digitális képek világában a test eltűnésének tapasztalata válik központivá. Barthes, Baudrillard és Flusser nyomán a fejezet megmutatja, hogyan szorul háttérbe az anyaggal való érintkezés, a nyomhagyás és a perceptuális jelenlét. Az AI által generált képek nemcsak technológiai fordulatot jelentenek, hanem a vizuális kultúra egészének kognitív és affektív paradigmáját is

átrendezik. Ebben a kontextusban különösen értékes a festészet azon szerepe, amely képes ellenállni a homogenizáló képi gyorsulásnak: nem utánoz, hanem időt kér – és testet. Az algoritmus által létrehozott képek nem testi érzetkből születnek, hanem kulcsszavak lexikai hálójából – a képiség itt nem élmény, hanem utólagos szimuláció. A test helyét a szintaxis veszi át, és a test mint mediáló szűrő eltűnik a kép mögül, a kép elveszti testi horgonyát – a tapasztalatban gyökerező súlyát és emlékezetét.

A nyolcadik fejezet: *Festői stratégiák* – A disszertáció záróegységében hat festői életmű – Francis Bacon, Reigl Judit, Maria Lassnig, Joan Mitchell, Peter Doig és Pierre Soulages – összehasonlító elemzésén keresztül vizsgálja a test festői jelenlétét. A test itt mint lenyomat, gesztus, áttűnő jelenlét, emlékezeti réteg vagy épp a lét küzdőterévé válik. A festői stratégiák nem a test reprezentációjaként, hanem a testként működő képként értelmezik a festményt – lélegző, időbe íródó, érzéki térként. A festői képalkotás nem gyors válasz, hanem időt kér: az anyaggal, érzékeléssel és érintéssel történő kontempláció által alakul. Ebben rejlik ellenállása az azonnali verbális reakciókkal szemben – a szöveg lineáris gondolatfűzésének ellenében egy testi reakciót kívánó képi gondolati térben bomlik ki a jelentésrétegek szövevényes kapcsolatrendszere. A kép maga önálló értelmezési térré válik (*Merleau-Ponty, 1964*)

A fejezetek a festői gondolkodás belső struktúráját követik, és egyéni szempontok szerint épülnek fel. A test itt nem csupán látvány, hanem a kép médiuma, a festészet anyagba írt lélegzete. Az elemzések nem stílári rendszert követnek, hanem tematikus és érzéki kapcsolódásokat keresnek. A „void”, a fekete, a kontemplatív és küzdőterek, a transzparencia kérdései mind egy olyan közös horizontot írnak le, ahol a test már nem tárgy, hanem médium – maga a festészet médiuma, a tudat megtestesült jelenléte.

Az értekezés a festészetet nem csupán médiumként, hanem érzékelésen alapuló gondolkodásformaként vizsgálja – olyan interdiszciplináris térként, ahol test, kép és tudat egymást formálják és értelmezik. A festmény térbe írt test, anyaggá vált idő, a megtestesült gondolat auratikus képi lenyomata.

A megfogalmazott tézisek a festői tapasztalat testtudati megközelítéséből indulnak ki. Legközelebről az informel festői folyamathoz és a szabad képalkotási gyakorlatokhoz kapcsolódnak, ahol az anyag, a mozdulat, az érzékelés és a jelenlét együttesen alakítják a képet. A tételek azonban túlmutatnak kizárólagos festői folyamatokon: olyan képi tudásformát írnak körül, amely a test és az érzékelés szerepét központi alkotóelemként ismeri el a vizuális gondolkodásban.

1. A képi gondolkodás a verbalitástól eltérő észlelési rendszer, amely a nyelv szimbólumrendszeréhez is kapcsolódik, mint annak tapasztalati alapja. A látás mozgásban születik; a kép önálló rendszer, amely tér- és időstruktúrákat hoz létre.
2. A festői gondolkodás rétegzett, asszociatív és térben szerveződő mező, amelyben érintés, látás, emlékezet, intuíció és mozdulat egyszerre hatnak.
3. A kép önálló gondolati tér: időbe és térbe ágyazott esemény, amely a testtel párbeszédben hoz létre jelentést.
4. A képi gondolkodás intermodális kommunikációs forma: a test és a világ között átjárást nyit, a nyelv pedig a képi tapasztalat talaján jön létre.
5. A festői döntés affektív, testtudati folyamat: a mozdulat, az érintés, az anyag ellenállása, valamint a véletlen és váratlan elemek új megoldásokat generálnak, kizökentve a megszokott sémákból.
6. A digitális képalkotás és az AI-alapú képek testnélkülisége nem csupán technikai eltérés, hanem látásmódbeli törés is: a testi érzékelésen alapuló képi jelenlét áttételessé válik, a megtestesült képalkotás auratikus és affektív dimenziói elhalványulnak. A festészet affektív válasz a virtuális tér algoritmikus homogenizálódására: anyaghoz, időhöz és testhez kötött jelenlétet teremt.

Irodalomjegyzék

- Abramović, Marina (2010): *The Artist is Present*. Ed. Klaus Biesenbach. MoMA, New York.
- Adams, Brooks (2005): *Outrenoir, recent paintings, Préface du Catalogue de l'exposition Soulages in Relief* by Adams, Brooks. Center Pompidou, Paris.
- Arnheim, Rudolf (1969): *Visual Thinking*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles.
- Barthes, Roland (1996): *A szerző halála*. In: *A szöveg öröme*. Ford. Szegedy-Maszák Mihály. Osiris kiadó, Budapest.
- Barthes, Roland (1985): *Világoskamra– Jegyzetek a fotográfiáról*. Ford. Ferch Magda. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Bataille, Georges (2013): *A belső tapasztalat*. Ford. Szabó László. Kijarat Kiadó, Budapest.
- Baudrillard, Jean (2002): *A szimulákrum elsődlegessége*. Jean Baudrillard válogatott írásai. Szerk. és ford. Seregi Tamás. Typotex, Budapest.
- Belting, Hans (2000): *Kép és kultusz: A kép története a művészet korszaka előtt*. (Ford. Schulz Katalin és Sajó Tamás) Balassi Kiadó, Budapest.
- Benjamin, Walter (2024): *A műalkotás a technikai reprodukció korában, Művészetelméleti és kultúrpolitikai írások*. Válogatta és egyes írásokat fordította Zsellér Anna. (Bázis Könyvek 7). Open Books, Budapest.
- Cabanne, Pierre (1971): *Dialogues with Marcel Duchamp*. Thames and Hudson, London.
- Damasio, Antonio R. (1996): *Descartes tévedése, Érzelem, értelem és az emberi agy*, Ford. Pléh Csaba, AduPrint. Budapest
- Damisch, Hubert (1994): *The Origine of Perspective*. Trans. Goodman, John, MIT Press, Cambridge, MA, London. ch. 16: "The Loci of the Subject"
- Deleuze, Gilles (2003): *Francis Bacon the Logic of Sensation*, Continuum, London, New York.
- Derrida, Jacques (1987): *The Truth in Painting*. Trans. Geoffrey Bennington and Ian McLeod. University of Chicago Press, Chicago and London.
- Didi-Huberman, Georges (2014): *Hasonlóság és érintkezés*. Ford. Házas Nikoletta, Moldvay Tamás, Seregi Tamás és Z. Varga Zoltán. Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, Budapest.

- Duchamp, Marcel (1973): *Salt Seller: The Writings of Marcel Duchamp (Marchand du Sel)*. Edited by Michel Sanouillet and Elmer Peterson. Oxford University Press, New York.
- Elkins, James (1999): *What Painting is*, Routledge, London – New York and London.
- Flusser, Vilém (1990): *A fotográfia filozófiája*, (ford. Panka Veress és István Sebesi) Tartóshullám – Belvedere –. ELTE BTK, Budapest.
- Freedberg, David & Gallese, Vittorio (2007, May): *Motion, Emotion and Empathy in Esthetic Experience. Trends in Cognitive Sciences, Trends in Cognitive Sciences* 11(5), 197–203. DOI: 10.1016/j.tics.2007.02.003.
- Gallagher, S. (2005): *How the Body Shapes the Mind*. Oxford University Press, Oxford.
- Gát János (2020): *Csillapíthatatlanul szomjazzák a végtelent, Beszélgetések Reigl Judittal – Egy festő (ön)életrajza*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Krauss, Rosalind (1993): *The Optical Unconscious*. MIT Press, Cambridge. LeDoux, J. (2012): *Rethinking the Emotional Brain*. *Neuron*, 73(4), 653–676. DOI 10.1016/j.neuron.2012.02.004.
- Lyotard, Jean-François (2011): *Discours, Figure*. Ford. Antony Hudek és Mary Lydon. University of Minnesota Press, Minneapolis. (Francia eredeti: 1971)
- Manning, Erin (2009): *Relationescapes: Movement, Art, Philosophy*. Cambridge, The MIT Press, MA – London. ISBN: 978-0-262-13490-3.
- Manovich, Lev (2001): *The Language of New Media*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Marks, Laura U. (2002): *Touch: Sensuous Theory and Multisensory Media*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Massumi, Brian (2008): *The Thinking-Feeling of What Happens*. In: *Inflexions – A Journal for Research-Creation*, No. 1.
- Merleau-Ponty, Maurice (1964): *Eye and Mind*. In: Edie, James M. (szerk.): *The Primacy of Perception*. Northwestern University Press, Evanston. 159–190.
- Merleau-Ponty, Maurice (2006): *A látható és a láthatatlan*. Ford. Farkas Henrik, Szabó Zsigmond, L'Harmattan, Budapest.
- Mezei Ottó (1987, szerk.): *A tér a képzőművészetben. Szöveggyűjtemény*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest. Benne: Mouloud, Noël: „A festészet és a tér”, 157–167. Nitschke, Gunter – Thiel, Philip: „Az élő környezet anatómiája”, 163–174.
- Mitchell, W. J. T. (2008): *A képek politikája*. JATEPress, Szeged.
- Nancy, Jean-Luc (2013): *Corpus*. Ford. Seregi Tamás, Kijárat Kiadó, Budapest.

- Noë, Alva (2015): *Strange Tools: Art and Human Nature*. Hill and Wang. New York.
- Pasztor, Esther (2005): *Thinking with Things: Toward a New Vision of Art*. University of Texas Press, Austin.
- Shusterman, Richard (2014): *Szómaesztétika, Az élet művészete*. JATEPress, Szeged.
- Steyerl, Hito (2014): *Too Much World: Is the Internet Dead?* *e-flux journal*
- Zeki, Semir (1999): *Inner Vision: An Exploration of Art and the Brain*. University Press, Oxford.